

Kispataki Csaba**A szikszói kistérség értékleltára**

A Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek program keretein belül a kutatás megpróbált választ adni arra a kérdésre, hogy melyek lehetnek az egyébként elmaradottnak minősülő, de éppen elmaradottsága miatt számos természeti és kulturális értéket megőrző kistérség kitörési, felzárkózási lehetőségei. Ezek mentén lehet érdemes a jövőben kijelölni Szikszó és környékének fejlesztési irányvonalait.

Az értékleltár készítésének szempontjai

Az értékleltár összeállításához – előzetes felmérésünk tapasztalataiból kiindulva - az alábbi értékek meglétét vizsgáltuk a településeken:

VÁLLALKOZÁSOK

1. vállalatok száma / 20 főnél többet foglalkoztató vállalkozás
2. 50%-nál több mezőgazdasági gazdálkodó
3. ipari park
4. szociális földprogram

GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK

1. Turizmus
 1. turisztikai attrakció (látnivaló, nagyrendezvény)
 2. szállás
 3. vendéglátás
 4. lovagoltatás
 5. üdülőfalu
2. Helyi termék
 1. kézműves
 2. bor
 3. pálinka
 4. méz
 5. gyümölcsstermesztés
 6. sajtkészítés
 7. lekvár főzés
 8. aszalás
 9. olajútés
3. agrobiznisz (versenyképes agrár vállalkozás)
 1. állattartás
 2. növénytermesztés
 3. gyümölcsös
 4. erdőgazdálkodás
4. Ipari üzem
5. Speciális szolgáltatás
 1. bentlakásos szociális intézmény

INFRASTRUKTÚRA

1. lakhatás, közművek
 1. újonnan épült lakóházak száma (db)
 2. alternatív energia
 3. alternatív szennyvíztisztítás

2. humán közszolgáltatások
 1. iskola
 2. házi orvos székhelye
 3. könyvtár
3. kommunikációs infrastruktúra
 1. posta
 2. wifi
 3. teleház

KÖZÖSSÉG

1. faluszépítő egyesület
2. aktív civil szervezet
3. polgárőrség
4. példakép

A felmérés eredményei

Az eddig feltárt eredményeket az alábbi táblázatban foglaltuk össze. (A felmérés még nem befejezett, adatbázisunkat folyamatosan bővítjük.)

1. táblázat: A szikszói kistérség értékleltára

TELEPÜLÉS	VÁLLALKOZÁS				GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉG					INFRA-STRUKTÚRA			KÖZÖSSÉG			
	1	2	3	4	1	2	3	4	5	1	2	3	1	2	3	4
Szikszó	325/6		X		123	245		x	x	27	123	12		X	X	X
Abaújlak	4/0			X	25					1		23				
Abaújszolnok	0			X	3					0		2				
Alsóvadász	39/1				3	45				3	12	123				
Aszaló	46/0				23	2	1			7	1	1		X		X
Felsődobosza	20/0				3					3	1	12				
Felsővadász	11/1			X	1	45				3	12		X			X
Gadna	1/0									0						
Gagybátor	2/0				13	4				2						X
Gagyvendégi	5/1				13	3				1				x		
Halmaj	47/2			X	13	4	1	x		12	123	123		X		X
Hernádkércs	17/1			X	13	35	1			0	2					
Homrogd	16/0			X	123	145	1			4	13	123	x	X		X
Kázmárk	12/0				123					12	1	12				
Kiskinizs	6/1				3					6		2				
Kupa	2/0			X	1					1						
Léh	8/1			X	13	5	12			1	12	12		X		X
Monaj	5/0				3					1						
Nagykinizs	6/0				3	5				2		2				
Nyésta	1/0									0		2				
Rásonysápberencs	8/0			X	13					1	1	2				
Selyeb	6/0				3	5				4	1	2				
Szentistvánbaksa	6/0				34	5				1		2		x	X	

Magyarázat: Az első oszlopban az egyes településeken működő vállalatok száma, azt követően pedig ezek közül a 20 főnél többet foglalkoztató vállalatok száma szerepel. Az X jel az egyes oszlopokban az adott tevékenység meglétét jelöli, az üres rész pedig annak hiányára utal. Azon oszlopok amelyekben számok szerepelnek, a fentebb felsorolt tevékenységek közül a résztvétevényiségek meglétét jelölik (az adott számmal jelölt tevékenység megtalálható a településen). Egy adott cella kihagyása a tevékenység (vagy az információ) hiányát jelöli.

Következtetések

Vállalkozások

A KSH adatai szerint 2008 végén 593 vállalkozás működött a kistérségben, ezeknek több mint 50%-a szikszói cég. Az 593 vállalat többsége mikro- vagy egyéni vállalkozás, a 20 főnél többet foglalkoztató cégek száma mindösszesen 14, közülük kettő mondhatja magát 50 főnél is többet foglalkoztatónak.

Az ipari termelés mértéke elhanyagolható, egyedül a SZATEV Zrt. folytat ipari tevékenységet Szikszó határában. Főként kisebb építőipari vállalatok játszanak szerepet a foglalkoztatásban, segédmunkásokat alkalmazva. A térség vonzereje a befektetők számára kicsi, lenne ugyan munkaerő, de ennek többsége szakképzetlen, gyenge minőségű, és az infrastrukturális adottságok sem vonzóak. Biztató kivétel a Hell Magyarország Kft., mely Szikszón nyitotta meg új palackozó üzemét, számos helybélinek lehetőséget teremtve ezzel a munkavállalásra.

A mezőgazdasági vállalatok közül ki kell emelnünk kettőt, a léhi székhelyű Abaúj Charolai mezőgazdasági Rt.-t, - amely főként gabona- és takarmánynövények termesztésével foglalkozik, valamint a Charolais-szarvasmarha elsőszámú hazai tenyésztője, - illetve a HAGISZ Mezőgazdasági Rt.-t. Ez a két cég képezi a kistérség nagyüzemi mezőgazdasági szektorát, több faluban is van telephelyük. Termékeiket elsősorban külső piacokon értékesítik, tehát a helybéli gazdáknak nem feltétlen versenytársaik, mivel a kisebb helyi gazdák inkább a közelebbi piacokra, regionális felvásárlók számára termelnek. Produktumukat vagy közvetlenül juttatják el a fogyasztókhoz, vagy eladják a nagyobb üzletláncoknak, gyakorta áron alul, amiből az következik, hogy nem képesek fejleszteni saját gazdaságukat, de még szinten tartani sem. Célszerű lehetne ezért, hogy a termelők összefogjanak, és egy tömbbe tömörülve próbálják meg értékesíteni áruikat, a termelésben a minőségre helyezve a hangsúlyt.

A szociális földprogram keretében több település is pályázott támogatások elnyerésére, és mint látható, eddig 9 településen nyílt lehetőség arra, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű családoknak megélhetést biztosítsanak a mezőgazdasági termelésbe történő bevonásuk segítségével, munkalehetőséghez, termőföldhöz juttatva őket, a megfelelő képzésüket is beleértve. Az családok önellátása mellett a kázmárki modell mutat a szociális gazdaság irányába. A többi esetben is lehetséges a szociális szövetkezet, vagy más közösségi vállalkozás irányába való elmozdulás. Ezzel a foglalkoztatási kapacitások és a helyi ellátás egyaránt javítható.

Gazdasági tevékenységek

Turizmus

A térség adottságai révén kedvelt turisztikai célponttá válhatna. A térség településeinek felében található valamilyen turisztikai kínálati elem. Ezek leginkább középkori családi kúriák, kastélyok, illetve majdnem minden faluban a templomok – kulturális örökségünk megőrzött, de többnyire nem látogatható, ill. nem attrakció jellegű elemei. Így a gazdag örökség ellenére is a kínálat szegényes. A falvaknak csak kis része rendelkezik valamilyen különleges, egyedi turisztikai látnivalóval, programmal. A túrázókon és vadászokon kívül igen kevesen látogatják a kistérség településeit.

A turizmus központjaiként a vizsgált térségben három település azonosítható be: Az agroturizmus részeként, a zempléni kínálatot színesíti a kulturális és borturizmus Szikszón. Szanticska és a közeli Irota a két kiemelendő példa az üdülőfaluk tekintetében, mindkét település idilli környezetben, a nagyvárosok zajától elzártnak (ugyanakkor nem elérhetetlen távolságban) várja a pihenni vágyókat. Az üdülőházak mellett 80-100 fő fogadására alkalmas kereskedelmi turisztikai szolgáltatások is működnek ezekben a falvakban.

A turisztikai termékskálát három termék csíráinak megléte jellemzi. A falusi- és agroturizmus adottságai is beszűkültek, a hagyományos gazdálkodás eltűnt, vagy már csak nyomokban van jelen a csereháti falvakban is. Pedig a helyben megtermelt zöldséget, gyümölcsöt, mézet valamint a kézműves tevékenységek felvevő piacaként számos helyi lakosnak tudna többletjövedelmet biztosítani. A Cserehát kedvelt célpont a túrázók számára, ám gondot jelent a gyalogos és kerékpáros túraútvonalak gondozása, térképek ill. túravezetők biztosítása. A szintén jó adottságokkal rendelkező lovas turizmus még nem alakult ki. A kulturális, vallási értékek megőrzésében pedig a közeljövőben beinduló História-völgy projekt nyújthat hathatós támogatást.

Helyi termékek előállítása és értékesítése

Jelenleg a települések fele érintett valamilyen beazonosítható, piacra kerülő helyi termék előállításában.

A mezőgazdálkodás még mindig nagyobb súlya és hagyományai miatt majd minden falu környékén termelnek a földeken különféle haszonnövényeket, emellett pedig a Cserehát napsütötte domboldalai ideálisak a gyümölcsstermesztésre is. Többek között almát, szőlőt, kajszibarackot és feketeszedret is szüretelnek a földeken. A dombok a legeltető állattartáshoz is ideálisak. Ennek ellenére a rendszerváltás óta mindenféle mezőgazdasági termelés visszaesett. Ennek legfőbb oka a versenyképtelenség és a piacrajutás egyéb nehézségei, a felvásárlás hiánya. A helyi ipar hiányából fakadóan kevésbé szennyezett levegőn előtérbe kerülhetne a manapság egyre keresettebb bio élelmiszerek termelése és feldolgozása, valamint értékesítése a helyi és esetleg a távolabbi piacokon.

A helyben megtermelt élelmiszerek feldolgozatlanul hagyják el a térséget. Kivételt képez azonban pl. a Damak melletti Sáppusztán beindított pálinkafőző üzem, ahol a helyben megtermelt gyümölcsökből állítják elő a szeszesítalt. Aszalón igényes borászat kezdte meg működését. A gyümölcsök és gabonafélék mellett a méz, az abaúji tejtermékek, valamint az erdei termények (csipke, gomba, kőkeny), és az olajtők, és a bodza jelentik a helyi – a jelenleginél magasabb fokon feldolgozható - mezőgazdasági specialitásokat. Nagyobb mennyiséget előállító méhészek több faluban is termelnek, de helyben legálisan mézet vásárolni csak nehézségek árán lehet.

A kézműipar Homrogon, Szanticskán és a közeli Irotán képviselteti magát. A kézműves foglalkozások közül a fazekasság, szövés, kovácsolás, illetve az asztalosmesterség EU-s pályázatok keretei között honosodtak. Jellegükből adódóan nagyobb piacokat nem képesek ellátni, inkább csak helyi megrendeléseket teljesítenek és a turisztikai bemutatókat tartanak. A jelenlegi volumenek mellett a tevékenységek alig jövedelmezők. A termékek népszerűsítése egyfelől megoldható lenne úgy, hogy a gazdákkal összefogva, azok termékeit (pl. lekvárt, mézet) a fazekas által elkészített kerámiaedényekben árusítanák, sokkal esztétikusabb, vevősalogatóbb lehetne az így piacra dobott termék. Az oktatással lehetne esetleg összekötni még a kézművességet, mégpedig úgy, hogy a környékbeli iskolák tanulói számára szervezett keretek között válna elérhetővé a mesterségek elsajátítása, akár kötelező iskolai órák révén is.

Infrastrukturális adottságok

A kistérség műszaki infrastruktúrája – ellentétben a gazdasági és társadalmi helyzettel – az elmúlt húsz évben érezhetően javult. Bár az újonnan épített lakások számát megvizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az elmúlt 3 év során meglehetősen kevés új lakóház épült a kistérség településein. Kiemelendő e téren Halmaj, Kázmárk, Aszaló, Kiskinizs és Szikszó. Úgy tűnik az adatok alapján, hogy ezek a községek bírnak a legnagyobb vonzerővel a betelepülők számára, bár valószínűbb, hogy inkább csak kistérségen belül történő áttelepülésről beszélhetünk egyik faluból a másikba. Hosszabb távon inkább a lakónépesség csökkenése figyelhető meg a

területen. A közművek mára – a csatornázást kivéve – a kistérség nagyobb részén kiépültek. A vezetékes gázellátásból a Belső-Cserehát néhány települése azonban kimaradt.

Az alternatív infrastrukturális megoldások – az aprófalvak dominanciája ellenére – nem jellemzők. Szinte egyetlen példa a Homrodon elindult energia-program, melynek keretében a középületeket saját hőenergiával kívánják ellátni.

A *humán infrastruktúra* területén mindenképpen fejlesztésre szorul a kistérség, az alapfokú oktatás mindössze a települések felében, a háziorvosi szolgálat pedig csak negyedében érhető el. Egyetlen kórház van a kistérségben, mégpedig Szikszón, és ott is gyakorta zsúfoltak a kórtermek, és komolyabb orvosi beavatkozásokat sem lehet elvégezni. Szikszón ki kell még emelnünk a térség egyetlen bentlakásos szociális intézményét, a Bethánia Szeretetotthont, amelyben idős, önellátásra képtelen emberek lelhetnek új otthonra.

A *kommunikációs infrastruktúra* terén folyamatos fejlesztések mutatkoztak az elmúlt években. Az úgynevezett Wifi-falu program keretében több falu mélyszegénységben élő családjaihoz jutott el kedvezményesen az internetes elérhetőség, a program esetleges folytatásával akár a kistérség minden települését be lehetne vonni a kezdeményezésbe. Kérdéses ugyanakkor, hogy mekkora támogatás áll ehhez rendelkezésre, és érdemes lenne megvizsgálni azt is, hogy mennyire van kihasználva a többi faluban a szolgáltatás.

Néhány helyen található teleház, és egyben e-Magyarország pont, elérhetővé téve a lakosság többségének a szélessávú internethez való hozzáférést. Többnyire a könyvtárban, közösségi házakban vannak kialakítva ezek az elérési pontok. Ebbe a programba is érdemes lenne minél szélesebb körben bevonni a településeket, hiszen az információval való ellátottság, a globalizált világba történő bekapcsolódás a 21. században kulcsfontosságú.

Közösségek

A helyi társadalmakra az előregedés, a falvak egy jelentős részében a roma népesség nagy aránya és e két tényező, ill. az aktív keresők hiánya miatt a folyamatos szegényedés jellemző. Ilyen viszonyok miatt a közösségi aktivitás – a tradicionális falusi hagyományok ellenére – nem számottevő. Civil szervezetek is csak kisebb számban, főként az intézményekhez (iskola, önkormányzat, szociális segítő) kapcsolódva léteznek.

Összességében a kistérségen belül a térség városa, Szikszó mellett Halmaj, Aszaló, Homrogd, Léh, valamint Alsóvadász, Felsővadász, Rásonysápberencs és Szentistvánbaksa települések bizonyulnak az értékekben leginkább gazdag, relatíve magas fejlődési potenciállal rendelkező településeknek. Ez azonban csak az értékek sokszínűségét és nem azok erősségét jelzi. A fejlődési potenciál további tényezőinek feltárása is a következő időszak kutatási feladatát képezi.